

INTERFAOL METODLAR ORQALI GEOGRAFIYANI O'QITISHNI TASHKIL ETISH

Yuldasheva Soxiba Ibroximjonovna

*Andijon davlat universiteti akademik liseyi, geografiya fani o'qituvchisi
(Andijon viloyati, Andijon shahri)*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14750233>

Annotation: *in this article, information on the organization of the teaching of geography through interactive methods will find its confirmation.*

Keywords: *geography teaching methodology, river, lake, reservoir, swamp, economic geographical concepts, various forms of training.*

Аннотация: *В данной статье находит свое подтверждение информация об организации обучения географии интерактивными методами.*

Ключевые слова: *методика преподавания географии, река, озеро, водохранилище, водно-болотное угодье, экономико-географические понятия, различные формы обучения.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada interfaol metodlar orqali geografiyani o'qitishni tashkil etish borasida ma'lumotlar o'z tasdiqini topadi.*

Kalit so'zlar: *Geografiya o'qitish metodikasi, daryo, ko'l, suv ombori, botqoqlik, iqtisodiy geografik tushunchalar, o'qitishning turli shakllari.*

KIRISH.

Geografiyani o'qitish jarayoni deganda, o'quvchilarning muayyan o'quv materialini o'zlashtirish, bilish usullarini egallashga qaratilgan o'quv-bilish faoliyati va o'qituvchining mazkur jarayonni tashkil etish va boshqarishga asoslangan pedagogik faoliyati orqali o'zaro hamkorlikda o'quv maqsadlariga erishiladigan jarayon tushuniladi.

O'qitish jarayoni tashkil etiladigan va boshqariladigan jarayon bo'lib, u birqancha shakllarda tashkil etiladi.

Didaktika va geografiya o'qitish metodikasiga oid manbalarda o'qitish jarayoni va uning shakllariga turlicha ta'rif berilgan. Jumladan, didakt olim Yu.K. Babanskiy fikricha, o'qitishni tashkil etish shakllari ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar bilan individual yoki yalpi o'qitishning nisbati, o'quv-bilish faoliyatining faollik darajasi, hamkorlikda tashkil etilgan o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyati va o'qituvchining rahbarlik roli, pedagogik faoliyatining me'yorini belgilaydi.

P.Yesipov tomonidan chop etilgan "Osnovi didaktiki" kitobida o'quv ishlarini tashkil etish shakllari o'quvchilarning bilish faoliyati turlarining ketma-ketligi, o'qituvchining mazkur faoliyatni boshqarish usullari, mashg'ulotlarning mazmuni, tarkibi va vaqtini belgilaydi deb uqtirilgan.

N.M. Verzilin, V.M. Korsunskaya ta'rif bo'yicha o'qitish jarayonini tashkil etish shakllari - o'qituvchi tomonidan tarbiyalovchi ta'lim jarayonida foydalaniladigan turli

sharoit (geografiya o'quv xonasi, ekskursiya, tirik tabiat burchagi, tabiat)da o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish tushuniladi.

O'quvchilar tomonidan geografiya o'quv fani dasturlari va DTS bilan me'yorlangan muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ularni tarbiyalash va rivojlantirish jarayoni o'qitishning turli shakllaridan foydalanishni taqozo etadi.

Geografiya o'qitish metodikasida o'qitish jarayonini tashkil etishning turli shakllari belgilangan. Ularga dastur talablarini amalga oshiradigan o'qitishning asosiy shakli bo'lgan dars, unga bog'liq holda ekskursiyalar, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va ixtiyoriy ravishda tashkil etiladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlar kiradi.

Mazkur o'qitish shakllari birgalikda geografiya o'qitish shakllari tizimini tashkil etadi.

O'qitishning asosiy shakli bo'lgan - dars, ularni bog'lovchi vazifasini bajaradi va o'qitishda yetakchi o'rinni egallaydi.

Dars, ekskursiyalar, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar birgalikda geografiyani o'qitishdan ko'zda tutilgan umumiy o'quv maqsadlariga erishishni ta'minlaydi, o'quvchilar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish, olingan natijalarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

O'qitishni tashkil etish tizimining tarkibiy qismlari bo'lgan dars, ekskursiya, geografiya maydonchasidagi ishlar, uy ishlari, darsdan tashqari ishlar va sinfdan tashqari mashg'ulotlarning har biri geografik ta'lim oldiga qo'yilgan umumiy maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladigan alohida o'z ulushi mavjud. Mazkur ulushni xususiy maqsadlar ham deyish mumkin.

O'qitish jarayonini tashkil etishning turli shakllarida ta'lim mazmuni, maqsadi, vazifasiga bog'liq holda muayyan metod va vositalardan foydalaniladi.

SHu sababli, o'qituvchi tomonidan o'qitish shakllarini tanlash muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni ta'lim mazmuni, mazkur shakllarning maqsadi, vazifasi, ta'lim- tarbiya jarayonida tutgan o'rni, ularning xususiy maqsadlariga mosligi e'tiborga olinishi lozim.

Masalan, o'rganiladigan mavzu meteorologik asboblar yoki laboratoriya jihozlari bilan bog'liq, shuningdek, tabiiy geografik jarayonlar, nazariya, g'oya, tushunchalar, qonunlar, masala yechish o'rganiladigan bo'lsa, unda albatta o'qitishning asosiy shakli bo'lgan darsni tanlash zarur.

Agar ta'lim mazmuni turli relyef shakllarini, daryo va uning qismlari o'rganishni talab etsa, bu holda ekskursiya tashkil etilishi, yoki videofilmlar namoyish qilish maqsadga muvofiq.

Geografiyani o'qitishda bilimlarni amalda qo'llash o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu quyidagi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin:

1. Amaliy topshiriqlarni, masalan, yer osti suvlarining harakatini, chiqurligini aniqlash, daryoning suv sarfi, o'rtacha chuqurligini aniqlash va boshqalar.

2. Geografik bilimlarni tabiat xodisalari va voqealarini tushuntirishda (yil fasllarining almashinishi yoki siyosiy xaritalarni o'zgarishi) ishlatish mumkin.

3. Bilimlarni qo'llash avval o'zlashtirgan bilimlarni va yangi bilimlarni egallash jarayonida ham ishlatish mumkin. Iqtisodiy geografik tushunchalarni shakllantirish ham

o'ziga xos bo'lib, odatda u uchta bo'g'indan iborat bo'ladi.

- a) Kirish. O'quvchilar bu bo'g'inda dastlab mamlakat yoki hududning boshqa mamlakatlar va hududlar o'rtasida tutgan o'zni, maydoni va aholisi, tabiiy boyliklari, mehnat resurslari bilan ta'minlanish, xalq xo'jaligidagi ixtisoslik tarmoqlarining tutgan o'rniga oid ma'lumotlar bilan tanishadilar.
- b) Mamlakat yoki hududning iqtisodiy geografik ta'rifiga ega bo'lgan xususiyatlari bilan tanishadilar. Shu bo'g'inda to'liq tushunchaga ega bo'ladilar.
- c) Mamlakat yoki iqtisodiy rayonni boshqa iqtisodiy rayon va mamlakatlarga qiyoslash orqali tushunchani amalda qo'llashga erishadi. Har bir bo'g'in har xil ishlashni talab qiladi.

Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodikasi

Geografik ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodikasi bilim egallash, ko'nikma va malakani shakllanishi bilab chambarchas bog'liq. O'quv ishlari metodikasini bilish ko'nikmalarni shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ilg'ir geografiya fani o'qituvchilari va metodistlar o'quvchilar amaliy tayyorgarligiga katta e'tibor beradilar. Maktab geografiyasida shakllantiriladigan ko'nikmalar mazmun jihatdan emas, bajarish murakkabligi bo'yicha ham farq qiladi. Masalan, Ufq tomonlarini aniqlash oddiy ko'nikma bo'lsa, topografik planni o'qish va uni tuzish esa murakkab ko'nikma hisoblanadi. Geografiya o'qitish metodikasi shakllantiriladigan ko'nikma va malakalarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyatini to'laligicha ochib bergan va o'quvchilarga yetkazish metodlarini ham ishlab chiqqan. Faqat geografiya ta'limiga xos bo'lgan amaliy ko'nikma va malakalarga quyidagilar kiradi: joyda mo'ljal o'lib bilish, joy planini tuzish, topografik plan va turli mazmundagi geografik kartalarni o'qish, tabiatda va ishlab chiqarishda kuzatish natijalarini yozib borish va qayta ishlash, statistik iqtisodiy materiallar bilan ishlash va h.k.

Har bir geografik ko'nikmani shakllantirish murakkab harakat tizimlarini talab qiladi. Odatda ko'nikma va malakalar bir vaqtning o'zida shakllantiriladi. Chunki amaliy topshiriqlarni bajarishda ularning ayrimlari ongli ravishda, ba'zilar bevosita, ammo ong nazorati ostida bajariladi. Masalan, topografik planni o'qish ko'nikmasi o'z ichiga yo'nalishlarni aniqlash, masshtab yordamida plandagi masofalarni o'lchash, topografik belgilarni o'qish, joyda obyektlar o'rtasidagi aloqadorlikni o'rnatish kabilarni o'z ichiga oladi. Yuqoridagilardan topografik belgilarni ishlatishni bilishgina malaka darajasini ko'rsatadi.

Ob-havoni kuzatish ko'nikmasi deganda termometr, barometr, flyuger bilan ishlash, ko'z bilan bulutlar shakli va turlarini, ob-havoning boshqa alomatlarini aniqlash tushuniladi. Shular qatorida ob-havo haroratini aniqlash va barometr bilan ishlash malaka darajasigacha ko'tarilishi mumkin.

Geografik ko'nikma va malakalar ko'p xollarda bilim sifatini belgilaydi. Tajribalar shuni ko'rsatyaptiki, qayerda o'quvchilarda xarita bilan ishlash ko'nikmasi shakllantirilsa, ularning javoblari ham xarita bilan bog'langan bo'ladi. Xarita bilan ishlash ko'nikmasini egallay olmagan o'quvchilardagi quruq, o'qituvchi bayoni yoki kitobdan o'qiganlarni takroridan iborat bo'lib qoladi.

Geopgrafik xaritalarni o'qiy olishga o'rgatilgan o'quvchilardagi harakat yaqqol ko'zga tashlanib turadi. Aksariyat o'quvchilar va talabalar javoblarini kuzatish geografiya

bo'yicha olimpiadalarda ishtirok qilgan o'quvchilarning bilimlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular xaritadan bilim manbain sifatida foydalanadilar, ularning bergan javoblari to'liq bo'lib, biror hududning tabiiy sharoiti va xo'jaligini xarita asosida tavsiflab bera oladilar. Boshqa o'quvchilarga bu hislatlar xos emas.

Ko'nikma va malakalar kelgusida o'quvchilarni amaliy hayotga tayyorlanishda turli xil ilmiy-ommabop adabiyotlardan, xaritalardan bilimlarni egallash muhim ahamiyatga ega. Ular o'quvchilar tomonidan mazkur ko'nikmalarning egallanishini yengillashtiradi, masalan, joyda ufq tomonlarini aniqlash ko'nikmasi xaritada mo'ljal olish ko'nikmasini egallashga yordam beradi. O'quvchilarning ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi hamda ularda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga ham ijobiy ta'sir qiladi. O'quvchilar ko'nikma va malakarni amalda qo'llash orqali geografik qonuniyatlarning obyektivligiga ishonch hosil qiladilar.

Geografiya o'qitish metodikasida geografik ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari to'la ishlab chiqilmagan. Masalan, o'quvchilarning u yoki bu mavzudagi qaysi harakati ko'nikma darajasiga, qaysilarini malaka darajasiga ko'tarish mumkin? O'qituvchi o'quvchilarga qanday yakka tartibda yondashishi kerakligi masalalari geografiya ta'limida atroflicha o'rganilgan. O'quvchilarda geografik ko'nikmalarni hosil qilish uchun o'qituvchi ko'nikma hosil qilishidagi harakat metodlarini ko'rsatibgina qolmasdan, balki, o'quvchilar uchun (ko'nikma egallashi uchun) zarur topshiriqlarni ishlab chiqishi kerak.

Mashqlar jarayonida oddiy ko'nikmalar sekin-asta malakaga aylanadi. Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirishning metodik shart-sharoitlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ba'zi ko'nikma va malakalar oz vaqt va ko'p kuch talab qilsa (gerbariyalar yig'ish, komposdan, nivilerdan foydalanish va h.k.), ba'zilar juda ko'p murakkab harakat metodlarini va ko'p vaqt talab qiladi. Masalan, geografik xaritani o'qish ko'nikmasini hosil qilish quyidagi murakkab jarayonlarni talab qiladi: moljal olish, daraja va kilometr hisobida aniqlash, punktlar, hududlar o'rtasida fazoviy bog'liqlikni qiyoslash, geografik koordinatalarni aniqlash, xaritada ko'rsatilgan obyektlar va hodisalar o'rtasidagi sabab oqibatlar aloqadorligini o'rgatish, alohida obyektlar (daryo, ko'l, suv ombori, botqoqlik)ni ta'riflash, ko'rsatilgan hududni malakat, tuman, shaharning tabiiy geografik va iqtisodiy geografik tavsifini yozish va h.k.

Ko'nikma va malakalar shakllanishi ko'pgina sabablarga: o'quv jihozlari va vositalari, o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlariga ham bog'liq. Lekin, o'qituvchi asosiy saba hisoblanadi. O'qituvchi rahbarligining mazmuni ham shundan iboratki, ko'nikma egallash jarayonida u o'quvchilar harakatini tahlil qiladi. Ushbu ko'nikma va malakani egallash uchun qanday nazariy bilimlar zarurligini aniqlaydi. Ko'nikmani shakllantirishdagi muhim omillardan yana biri nazariy materialni amalda qo'llash vaqti va o'rni hisoblanadi. Masalan, mahalliy kanal, daryo rejimi (oqim tezligi, eni, chuqurligi)ni o'lchash. Ushbu amaliy ish O'zbekiston ichki suvlari mavzisini o'rganib bo'linganidan so'ng bajarish maqsadga muvofiq. Agar ushbu ish mavzu o'rganilmasdan avval bajariladigan bo'lsa, o'quvchi uni mexanik tarzda o'zlashtirib, uning mohiyatiga tushunmasliklari mumkin. Demak, ko'nikmalarni shakllantirish bevosita mavzuni o'rganish jarayonida bo'lsa, uni sifatli bo'lishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar:

1. Nazarov I.Q. Geografiya fanining asosiy muammolari. T.: Muharrir, 2013.
2. Vahobov H, Abdunazarov O', Zayniddinov A "Umumiy yer bilimi" Toshkent 2004 yil 256 bet.
3. Vahobov, Abdunazarov "Umumiy yer bilimi" Toshkent 2005-yil.